

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

.....

LÊ THỊ LÂM

**ĐẶC ĐIỂM NGỮ ÂM VÀ TỪ VỰNG
TIẾNG VĨNH THỊNH – VĨNH LỘC – THANH HÓA**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ

Thái Nguyên – năm 2010

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

.....

LÊ THỊ LÂM

**ĐẶC ĐIỂM NGỮ ÂM VÀ TỪ VỰNG
TIẾNG VĨNH THỊNH – VĨNH LỘC – THANH HÓA**

Chuyên ngành: Ngôn ngữ học

Mã số: 60 22 01

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ

Người hướng dẫn khoa học: PGS. TS. Phạm Văn Hảo

Thái Nguyên – năm 2010

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

Ngôn ngữ là phương tiện giao tiếp quan trọng nhất của con người. Mỗi cộng đồng dân cư dù lớn hay nhỏ có một ngôn ngữ chung để có thể giao tiếp được với nhau. Tiếng Việt là ngôn ngữ quốc gia có vai trò quan trọng đối với người Việt và các dân tộc trên toàn cõi Việt Nam.

Tiếng Việt là một ngôn ngữ thống nhất và đa dạng. Sự thống nhất của tiếng Việt được biểu hiện khá rõ trong việc người Việt ở khắp mọi nơi trên đất nước khi dùng ngôn ngữ Việt đều có thể giao tiếp và hiểu nhau. Tính đa dạng của tiếng Việt được thể hiện ở sự khác nhau trên các vùng phương ngữ. Vì vậy khi trò chuyện với những người trên các miền khác nhau chúng ta một mặt vẫn hiểu nhau và mặt khác có thể nhận ra những nét riêng biệt mang tính địa phương. Sự khác biệt của tiếng Việt trên các miền đất nước như cách phát âm, sử dụng từ ngữ, lối nói ngữ pháp nói chung được người Việt Nam nhận ra dễ dàng. Những nét chung và riêng của ngôn ngữ trên các địa phương khác nhau đã tạo ra tính đa dạng trong sự thống nhất của tiếng Việt.

Ngôn ngữ ngoài vai trò chính là phương tiện giao tiếp và công cụ tư duy còn có vai trò quan trọng khác là thể hiện đặc trưng văn hoá dân tộc. Xét trong phạm vi một dân tộc thì ngôn ngữ là nơi lưu giữ nhiều dấu ấn văn hoá mang đặc trưng vùng miền. Vì thế tiếng địa phương là “tài sản” văn hoá quan trọng của mỗi vùng miền. Nghiên cứu phương ngữ sẽ góp phần bảo tồn những giá trị văn hoá tinh thần đặc sắc. Thêm vào đó tiếng địa phương là biểu hiện sinh động của ngôn ngữ toàn dân. Hiểu rõ ngôn ngữ từng địa phương sẽ có cái nhìn toàn diện hơn về tiếng Việt.

Hiện nay do nhu cầu giao tiếp ngày càng cao, việc chuẩn hoá và thống nhất tiếng Việt là một việc làm cần thiết. Tuy nhiên vấn đề này đã và đang đặt ra nhiều khó khăn bởi “quá trình chuẩn hoá và thống nhất ngôn ngữ là một quá trình tranh chấp, gạn lọc giữa các biến thể địa phương về mặt ngữ âm cũng như từ vựng” [11, tr.10]. Quá trình thống nhất này đang đặt ra một câu hỏi lớn: liệu phương ngữ có rơi vào quá trình “giải thể” để hoà vào sự thống nhất của tiếng Việt hay không? Từ câu hỏi này lại có nhiều câu hỏi khác đặt ra cho sự tồn tại và phát triển của phương ngữ như: phương ngữ có vai trò gì trong giữ gìn bản sắc văn hoá dân tộc? Như vậy việc

ngiên cứu tiếng Việt nói chung, phương ngữ nói riêng trong thời điểm hiện nay là một việc làm rất cần thiết đối với quá trình xây dựng ngôn ngữ Việt thành ngôn ngữ thống nhất, chuẩn mực và phát triển.

Là một thổ ngữ thuộc huyện Vĩnh Lộc, tỉnh Thanh Hoá nh- ng thổ ngữ Vĩnh Thịnh có những đặc điểm riêng, khác biệt với tiếng các khu vực khác trong huyện và toàn tỉnh Thanh Hoá. Tiếng nói Vĩnh Thịnh “lú lo như chim hót”, đầy sắc thái gợi cảm và gây sự chú ý cho người nghe. Một điều đặc biệt d- ờng nh- chỉ thấy ở riêng Vĩnh Thịnh đó là ng- ời dân khi xa quê, chỉ cần gặp một ng- ời cùng quê mình là họ giao tiếp bằng tiếng mẹ đẻ, làm cho những ng- ời xung quanh ngỡ ngác, ngạc nhiên và chú ý ngay. Những đặc điểm khác biệt này góp phần làm nên những đặc tr- ng riêng biệt của vùng đất địa linh nhân kiệt. Tuy có nhiều nét đặc biệt nh- ng thổ ngữ Vĩnh Thịnh ch- a đ- ợc chú ý nghiên cứu kĩ nh- các thổ ngữ khác trên n- ớc ta nh- tiếng Sơn Tây (Hà Nội), tiếng Nghi Lộc (Nghệ An), tiếng Hậu Lộc (Thanh Hoá). Vì vậy chúng tôi chọn đề tài **Đặc điểm ngữ âm và từ vựng tiếng Vĩnh Thịnh - Vĩnh Lộc - Thanh Hoá** làm đối t- ợng nghiên cứu cho luận văn này.

2. Lịch sử vấn đề

Ở Việt Nam, vấn đề nghiên cứu phương ngữ đặt ra từ rất sớm. Nhưng phải đến nửa sau thế kỉ XX các phương ngữ tiếng Việt mới được chú ý nghiên cứu. Cùng với các phương ngữ khác, tiếng Thanh Hoá cũng bắt đầu được nghiên cứu từ đây.

Tiếng địa phương Thanh Hoá được các nhà phương ngữ học quan tâm nghiên cứu ngay cả khi nghiên cứu chung về phương ngữ tiếng Việt. Các công trình đáng chú ý đầu tiên là **Tiếng Việt trên các miền đất nước** và sau được bổ sung sửa chữa và in thành cuốn sách **Phương ngữ học tiếng Việt** (Hoàng Thị Châu), **Tiếng Việt trên đường phát triển** (Nguyễn Kim Thản), **Chữ và văn Việt và Ngữ Việt trên đất Việt** (Nguyễn Bạt Tuy). Các tác giả trên đều khẳng định vị trí của phương ngữ Thanh Hoá trong hệ thống phương ngữ Việt. Tác giả Nguyễn Bạt Tuy chia tiếng Việt thành 5 vùng phương ngữ trong đó tiếng Thanh Hoá thuộc về phương ngữ Bắc. Trái lại Nguyễn Kim Thản lại chia tiếng Việt thành 4 vùng phương ngữ. Và tiếng Thanh Hoá bị tác giả chia làm đôi: Bắc Thanh Hoá thuộc phương ngữ Bắc còn Nam Thanh Hoá thuộc phương ngữ Trung. Tác giả Hoàng Thị Châu trong công trình nghiên cứu của mình đã chia tiếng Việt thành 3 vùng phương ngữ. Phương

ngữ Trung bao gồm các tỉnh Bắc Trung Bộ từ Thanh Hoá đến đèo Hải Vân. Tác giả cũng khẳng định phương ngữ Bắc Trung Bộ trong đó có Thanh Hoá là vùng phương ngữ bảo lưu nhiều yếu tố cổ. Trong tác phẩm của mình Hoàng Thị Châu đã chỉ rõ vị trí của tiếng Thanh Hoá là phương ngữ chuyển tiếp giữa phương ngữ Bắc và phương ngữ Trung.

Bên cạnh những tác phẩm có đề cập đến tiếng địa phương Thanh Hoá như đã kể đến ở trên có nhiều công trình đã và đang đi sâu vào nghiên cứu tiếng địa phương Thanh Hoá. Người dành nhiều thời gian và tâm huyết nghiên cứu vùng phương ngữ xứ Thanh này là người con sinh ra từ mảnh đất Thanh Hoá- tác giả Phạm Văn Hào. Ông đã có luận án tiến sĩ nghiên cứu về đặc điểm ngữ âm tiếng Thanh Hoá năm 1991. Và tác giả cũng có bài viết đăng trên tạp chí ngôn ngữ số 4/1985 bàn về tiếng Thanh Hoá nhan đề: **Về một số đặc trưng tiếng Thanh Hoá, thổ ngữ chuyển tiếp giữa phương ngữ Bắc Bộ và Bắc Trung Bộ**. Công trình đầu tiên đi sâu vào nghiên cứu tiếng Thanh Hoá này đã khẳng định: *“Do có những đặc điểm giống phương ngữ BTB...lại có những đặc điểm giống phương ngữ BB nên tiếng Thanh Hoá mang tính chất một thổ ngữ chuyển tiếp giữa hai vùng phương ngữ trên”*[20, tr.56].

Ngoài ra còn phải kể đến các công trình khác nghiên cứu về tiếng Thanh Hoá như Trương Văn Sinh – Nguyễn Thành Thân: **Về vị trí của tiếng địa phương Thanh Hoá**. Các tác giả trong bài viết của mình đã đề ra tiêu chí phân chia các vùng phương ngữ và cũng xác định vị trí cho tiếng địa phương Thanh Hoá. Theo các tác giả phương ngữ Thanh Hoá thuộc về phương ngữ Bắc Trung Bộ cùng với tiếng địa phương Nghệ Tĩnh và Bình Trị Thiên. Cách sắp xếp này theo họ sẽ phản ánh được tính phức tạp của bản thân tiếng địa phương Thanh Hoá, phản ánh được mối quan hệ giữa tiếng địa phương Thanh Hoá với tiếng địa phương Nghệ Tĩnh và Bình Trị Thiên, phản ánh được vai trò chuyển tiếp của tiếng Thanh Hoá... Gần đây có nhiều luận văn quan tâm nghiên cứu tiếng Thanh Hoá như hai luận văn thạc sĩ Ngữ Văn được hoàn thành tại Đại học Vinh của Nguyễn Thị Sơn: **Khảo sát vốn từ địa phương Thanh Hoá** (2004) và Nguyễn Thị Thắm : **Khảo sát từ địa phương Thanh Hoá** (2009). Hai luận văn cũng đã có những nhận xét bước đầu một cách khái quát về vùng phương ngữ này và đã rút được nhiều kết luận có giá trị trong đó

có nhận định rằng vốn từ địa phương Thanh Hoá có những nét khác biệt nhất định so với vốn từ toàn dân và phương ngữ Nghệ Tĩnh.

Trường Đại học Hồng Đức là trường đại học đã dành nhiều quan tâm nhất cho vùng phương ngữ “nhà mình”. Liên tục có các đề tài cấp trường, cấp bộ nghiên cứu về phương ngữ xứ Thanh. Năm 2006 trường chủ trì đề tài nghiên cứu tiếng địa phương Thanh Hoá đến nay vẫn chưa nghiệm thu. Đây là đề tài có quy mô rộng lớn thực hiện ở hơn 30 địa phương khác nhau chia đều cho khắp các vùng trong tỉnh. Thực hiện đề tài này không chỉ góp phần khẳng định vai trò của phương ngữ xứ Thanh mà còn phục vụ việc phát triển văn hoá, văn nghệ, du lịch của Thanh Hoá.

Vĩnh Thịnh là một xã thuộc huyện Vĩnh Lộc nằm ở phía Tây Bắc, cách thành phố Thanh Hoá 30 km. Đây là mảnh đất giàu giá trị lịch sử, giàu truyền thống văn hoá. Đặc biệt thổ ngữ Vĩnh Thịnh có đặc điểm khác hẳn với tiếng các xã bên cạnh và tiếng Thanh Hoá nói chung. Tuy có nhiều điểm đặc biệt nhưng thổ ngữ Vĩnh Thịnh chưa được nghiên cứu kỹ, mặc dù đã có một số tác giả đã đề cập đến thổ ngữ này. Ví dụ, nó được điểm qua đặc điểm trong một số tác phẩm như **Ngữ âm tiếng Mường qua các phương ngôn** của Nguyễn Văn Tài hay luận án tiến sĩ của tác giả Phạm Văn Hào – **Ngữ âm tiếng Thanh Hóa**. Bài viết đầu tiên đi sâu tìm hiểu tiếng địa phương Vĩnh Thịnh là **Từ ngữ tiếng Vĩnh Thịnh (Vĩnh Lộc, Thanh Hoá)** của tác giả Trần Minh năm 2004. Bài viết đã chỉ ra những đặc điểm ngữ âm, từ vựng của vùng thổ ngữ đặc sắc này. Công trình có nhiều gợi ý hết sức quý báu đối với chúng tôi khi tiến hành triển khai tìm hiểu tiếng Vĩnh Thịnh để thực hiện luận văn. Sau khi trình bày những đặc điểm về tiếng Vĩnh Thịnh tác giả đã đưa ra nhận định của mình về nguồn gốc tiếng Vĩnh Thịnh. Qua quá trình điều tra điền dã, tìm hiểu về lịch sử, văn hoá, xã hội của địa phương tác giả khẳng định từ ngữ tiếng Vĩnh Thịnh thuộc nhóm ngôn ngữ Việt Mường. Dù trải qua thời gian nhưng dấu ấn Việt Mường vẫn còn tồn tại trong cộng đồng dân cư Vĩnh Thịnh được thể hiện qua ngôn ngữ.

Năm 2008, hai tác giả Lê Văn Trường và Nguyễn Văn Lợi có bài viết mới nghiên cứu về tiếng Vĩnh Thịnh. Dựa trên tư liệu do cán bộ Phòng Phương ngữ học, Viện Ngôn ngữ học cung cấp hai tác giả đã viết bài **Hệ thống thanh điệu Vĩnh Thịnh (Vĩnh Lộc, Thanh Hoá)**. Sử dụng các chương trình hiện đại như

WINCECIL, ASAP và PRAAT để miêu tả ngữ âm, âm vị học nên bài viết đưa ra những kết luận giàu tính xác thực và thú vị. Cuối bài viết hai tác giả khẳng định: “*Về mặt ngữ âm học, hệ thống thanh điệu Vĩnh Thịnh có nhiều nét riêng biệt trong sự hiện thực hoá ngữ âm các thanh, tạo nên sắc thái riêng về giọng nói của đảo thổ ngữ này*” [60, tr365]. Công trình đang thực hiện của trường Đại học Hồng Đức do Lê Thị Lan Anh chủ nhiệm đã chọn Vĩnh Thịnh làm một trong 30 điểm để nghiên cứu tiếng địa phương Thanh Hoá. Thành công của đề tài này sẽ góp phần khẳng định thêm vị trí và vai trò của vùng thổ ngữ này.

Khi thực hiện luận văn này chúng tôi cũng đã trình bày kết quả ban đầu của mình về tiếng địa phương Vĩnh Thịnh mang tên **Từ ngữ xưng gọi trong tiếng Vĩnh Thịnh, Vĩnh Lộc, Thanh Hoá** đăng trên tạp chí **Ngôn ngữ và đời sống** số 7 năm 2010. Bài viết này ngoài việc nêu đặc điểm ngôn từ Vĩnh Thịnh qua lớp từ xưng gọi chúng tôi cũng bước đầu nhận thấy sự tương đồng và phần nào sự khác biệt giữa tiếng Vĩnh Thịnh và các vùng phương ngữ khác cũng như từ toàn dân. Nhưng bài viết này chưa giải quyết được những vấn đề mà nhiều người quan tâm là nguồn gốc tiếng Vĩnh Thịnh.

Điём qua các công trình nghiên cứu về tiếng Vĩnh Thịnh như trên ta thấy dấu sao thổ ngữ này chưa được quan tâm nghiên cứu đúng mức. Trên cơ sở tư liệu và kết luận của những người đi trước chúng tôi muốn đi sâu tìm hiểu vùng thổ ngữ này để bổ sung và làm rõ hơn đặc điểm của tiếng Vĩnh Thịnh. Qua đó góp phần khẳng định bản sắc văn hoá của tiếng Vĩnh Thịnh nói riêng và phương ngữ Thanh Hoá nói chung.

3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu

3.1. Mục đích nghiên cứu

Luận văn đặt ra ba mục đích chính sau:

- Nghiên cứu và mô tả để chỉ ra một số đặc điểm ngữ âm thổ ngữ Vĩnh Thịnh.
- Thống kê và chỉ ra một số đặc điểm từ vựng thổ ngữ Vĩnh Thịnh.
- Khẳng định những giá trị riêng biệt của vùng thổ ngữ này về ngôn ngữ, về lịch sử.

3.2. Nhiệm vụ nghiên cứu

Luận văn đặt ra ba nhiệm vụ chính sau:

- Tìm hiểu chung về phương ngữ và về tiếng Thanh Hoá nói chung.

- Tìm hiểu mặt ngữ âm thổ ngữ Vĩnh Thịnh.
- Tìm hiểu mặt từ vựng thổ ngữ Vĩnh Thịnh.

4. Đối tượng, phạm vi và tư liệu nghiên cứu

4.1. Đối tượng nghiên cứu

Luận văn tập trung nghiên cứu các bình diện ngữ âm, từ vựng của tiếng Vĩnh Thịnh với mục đích truy tìm được nguồn gốc của thổ ngữ độc đáo này.

4.2. Phạm vi và tư liệu nghiên cứu

Luận văn nghiên cứu tiếng Vĩnh Thịnh ở tất cả 4 thôn (thôn Sanh, thôn Trung, thôn Đông, thôn Đoài) để đưa ra cái nhìn toàn diện về vùng thổ ngữ này.

Tư liệu được chúng tôi thu thập tại các thôn khác nhau trong xã Vĩnh Thịnh qua các cộng tác viên. Các cộng tác viên nói trên phần lớn là nông dân thường sống ở quê nhà và có thể giao tiếp thành thạo bằng tiếng Việt và tiếng địa phương Vĩnh Thịnh.

Tư liệu được sử dụng trong luận văn gồm bảng từ vựng hơn 4087 từ. Qua thu thập nghe trực tiếp bằng tai và qua ghi âm, chúng tôi thu được hơn 2 nghìn đơn vị mang âm hưởng địa phương. Những từ này được ghi lại bằng máy ghi âm có kèm kí tự ghi âm của cộng tác viên và của tác giả luận văn.

5. Phương pháp nghiên cứu

- Phương pháp ngôn ngữ học điền dã.

Đây là phương pháp chủ yếu để có thể thực hiện được luận văn. Phương pháp này được dùng để thu thập tư liệu ngôn ngữ qua các cộng tác viên, bao gồm các thủ pháp: chuẩn bị bảng hỏi, lựa chọn và đào tạo cộng tác viên, ghi âm, xử lí tư liệu. Khâu xử lí tư liệu này chủ yếu là để lựa chọn các từ địa phương Vĩnh Thịnh thoả mãn các điều kiện của từ địa phương.

- Phương pháp miêu tả: Gồm thủ pháp so sánh - đối chiếu, phân tích - tổng hợp, thống kê – phân loại.

Mục đích của luận văn là thu thập vốn từ, trên cơ sở đó miêu tả các đặc điểm về ngữ âm, từ vựng của thổ ngữ Vĩnh Thịnh trong tương quan so sánh với ngôn ngữ toàn dân và các phương ngữ khác. Vì vậy thủ pháp so sánh đối chiếu được coi là một trong những thủ pháp quan trọng được chúng tôi vận dụng khi thực hiện luận văn này. Khi so sánh các đặc điểm của từ địa phương Vĩnh Thịnh với từ toàn dân và

các phương ngữ khác, chúng tôi dùng thủ pháp phân tích ngữ âm, từ vựng, trong đó thủ pháp phân tích thành tổ nghĩa thường xuyên được dùng khi khảo sát những nhóm từ cụ thể. Sau khi phân tích chúng tôi tổng hợp lại những đặc điểm chính của tiếng Vĩnh Thịnh. Thủ pháp thống kê và phân loại cũng được chúng tôi sử dụng khi đặt ngôn từ Vĩnh Thịnh vào những quan hệ nhiều chiều. Nghiên cứu bất cứ một nhóm từ nào đấy không phải là nghiên cứu rời rạc mà phải đặt chúng trong những quan hệ nhất định. Vì thế vốn từ Vĩnh Thịnh sẽ được chúng tôi đặt trong những hệ thống nhất định.

- Phương pháp nghiên cứu ngữ âm học

Bao gồm các phương pháp sau:

+ Phương pháp ngữ âm học chủ quan

Phương pháp này được thực hiện bằng sự tri nhận các đặc tính ngữ âm tiếng Vĩnh Thịnh qua thính giác và cảm giác cơ thịt của các khí quan (của người nghiên cứu trong lúc lắng nghe và tái tạo lại), kết hợp với quan sát những cử động bên ngoài các khí quan của các cộng tác viên.

+ Phương pháp miêu tả ngữ âm học khách quan

Phương pháp này được dùng khi phân tích và miêu tả để chỉ ra các đặc tính ngữ âm đa dạng của ngữ âm tiếng Vĩnh Thịnh nói riêng và các ngôn ngữ khác nói chung. Trên cơ sở đó chúng tôi tổng hợp để tìm ra trong các đặc tính đó đặc tính nào có khả năng khu biệt nghĩa trong các thể đối lập âm vị học.

Ngoài ra chúng tôi tiến hành phân tích thực nghiệm trên máy các thanh điệu tiếng Vĩnh Thịnh bằng các chương trình WINCECIL, ASAP và PRAAT .

6. Ý nghĩa của đề tài

6.1. Ý nghĩa lí luận

Nghiên cứu tiếng địa phương Vĩnh Thịnh - Vĩnh Lộc - Thanh Hoá sẽ góp phần giải quyết những vấn đề lí luận của phương ngữ học nói riêng, ngôn ngữ học nói chung. Cụ thể là:

Nguồn gốc và lịch sử của tiếng Vĩnh Thịnh gắn với các thổ ngữ lớn ở Thanh Hóa và các phương ngữ khác của tiếng Việt.

Vị trí vai trò của tiếng Vĩnh Thịnh trong tiến trình phát triển của hệ thống tiếng Thanh Hóa nói riêng, tiếng Việt nói chung.

Vai trò của thổ ngữ nói riêng, phương ngữ nói chung đối với mọi mặt của đời sống văn hoá như du lịch, văn hoá, văn nghệ...

6.2. Ý nghĩa thực tiễn

Bên cạnh việc giải quyết các vấn đề về lí luận, luận văn còn mang những ý nghĩa thực tiễn sau đây:

- Góp phần lưu giữ và phát huy giá trị riêng về văn hóa của xã Vĩnh Thịnh.
- Góp phần phục vụ công tác học tập và giảng dạy phương ngữ học trong nhà trường kể cả nhà trường ở địa phương.

7. Bố cục luận văn

Ngoài phần **Mở đầu**, **Kết luận** và **Tài liệu tham khảo**, luận văn gồm ba chương:

Chương 1: Một số lí thuyết và thực tế

Chương 2: Đặc điểm ngữ âm tiếng Vĩnh Thịnh

Chương 3: Đặc điểm từ vựng tiếng Vĩnh Thịnh

Trong phần **Phụ lục** có: 1. Danh sách các cộng tác viên; 2. Một số lược đồ, hình ảnh về Vĩnh Thịnh.